

Handwritten notes in the top left corner, including the number 100 and some illegible scribbles.

Handwritten notes in the top right corner, including the number 100 and some illegible scribbles.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۹۱۸۴

۱۳۷۸ / ۱۲ / ۲۰

شهرساز
شهید بهشتی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده معماری و شهرسازی

رساله کارشناسی ارشد معماری

موضوع :

طراحی قبرستان بقیع و حرم ائمه معصومین (علیهم السلام)

(فضای مبکی)

نگارش : آرش قندچی

تابستان ۱۳۷۷

استاد راهنما : دکتر هادی ندیمی

استاد مشاور : دکتر علی غفاری

۳۳۹۵/۲

۲۹۱۸۳

فهرست مطالب

عنوان	صفحه	عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	الف	(ب - ۱) تحولات منطقه مرکزی مدینه و حرم پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم).....	۲۲
سرآغاز.....	۵	(۱ - ۱ - ۱) تحولات تا سال ۱۳۹۸ هج.....	۲۲
شخصیت شناسی.....		(۲ - ۱ - ۲) تحولات معاصر.....	۵۱
خلاصه طرح.....		(ج - ۱) مکان شناسی مدینه.....	۵۴
فصل اول : مدینه شناسی			
(الف - ۱) سابقه تاریخی.....	۱	(د - ۱) وضع طبیعی.....	۵۶
(۱ - الف - ۱) شهر مدینه در شبه جزیره قبل از اسلام.....	۱	(۱ - ۱ - ۱ - ۱) خاکشناسی.....	۵۷
(۲ - الف - ۱) موقعیت مدینه در جهان اسلام.....	۴	(۲ - ۱ - ۱ - ۲) اقلیم.....	۶۱
دورنمای مدینه در نظر پیامبر و مدینه در صدر اسلام.....	۴	(۱ - ۲ - ۱ - ۱ - ۱) فعالیت جوی.....	۶۱
دوران خلفای راشدین.....	۹	(۲ - ۲ - ۱ - ۱ - ۱) درجه حرارت.....	۶۲
دوران اموی، عباسی، ممالیک، جرسکی.....	۹	(۲ - ۳ - ۱ - ۱ - ۱) میزان بارندگی.....	۶۳
دوران عثمانی.....	۱۶	(۲ - ۴ - ۱ - ۱ - ۱) سطح ارتفاع.....	۶۴
دوران سعودی.....	۲۰	(۲ - ۵ - ۱ - ۱ - ۱) زاویه تابش خورشید.....	۶۴
- حواشی.....	۲۱ مکرر	(۱ - ۲ - ۱ - ۱ - ۱) رشد جمعیت.....	۶۵

۸۴	..... (۲-ب-۲) بقیع در عصر جاهلیت	۶۶	..... (۱-۲-د-۱) نمودار جمعیت
۸۴	..... (ج-۲) بقیع در دوران پیامبر اسلام	۶۸	..... (۱-۲-د-۱) تراکم جمعیت
۸۵	..... (د-۲) همسایگی های بقیع	۷۲	..... (۱-۳-د-۱) کاربری اراضی
۸۵	..... (۱-د-۲) بقیع و حرم پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)	۷۴	..... (۱-۴-د-۱) املاک وقفی
۸۶	..... (۲-د-۲) بقیع و محله بنی هاشم	۷۵	..... (۱-۵-د-۱) کوی های مدینه
۸۸	..... (۳-د-۲) بقیع به عنوان قبرستان بنی هاشم	۷۵	..... (۱-۵-د-۱) محلات معاصر دوران حیات پیامبر
۸۸	..... (۴-د-۲) بقیع در دوران معاصر	۷۷	..... (۲-۵-د-۱) محلات موجود در مدینه
۹۱	..... (ه-۲) قبرستان بقیع از دیدگاه مذاهب اسلامی	۷۹	..... (ه-۱) مقبره حضرت زهرا سلام الله علیها کجاست؟
۹۱	..... (۱-ه-۲) بقیع از دیدگان شیعیان	۷۹	..... (۱-ه-۱) موضع اول: قبرستان بقیع
۹۲	..... (۲-ه-۲) بقیع از دیدگاه اهل سنت	۷۹	..... (۲-ه-۱) موضع دوم: خانه فاطمه زهرا سلام الله علیها
۹۲	..... (و-۲) تحولات تاریخی بقیع	۸۱	..... (۳-ه-۱) موضع سوم: روضه
۹۲	..... (۱-و-۲) معاصر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم)		
۹۳	..... (۲-و-۲) دوران امویان، عباسی، ممالیک، جرسکی		
۹۵	..... (۳-و-۲) دوران عثمانی		
۹۶	..... (ز-۲) هدم بقیع		
۹۸	..... (ح-۲) بیت الاحزان		

فصل دوم: بقیع

۸۳	..... (الف-۲) بقیع در لغت
۸۳	..... (ب-۲) بقیع قبل از اسلام (جنة البقیع الغرقه)
۸۳	..... (۱-ب-۲) بقیع در کتب آسمانی

مدفونین بقیع	۹۹	(ب - ۳) در یاد مرگ	۱۱۴
- مقبره اهل بیت پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۹۹	(ج - ۳) تاریخچه و سیری در مقبره سازی	۱۱۵
- مقبره بنات پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۱۰۰	(د - ۳) احکام میت	۱۱۵
- مقبره ازواج پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۱۰۰	(۱ - د - ۳) احکام فقهی در مورد احترام و اعتبار قبور مومنین	۱۱۷
- مقبره عمه‌های پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۱۰۰	(۱ - ۱ - د - ۳) روایات شیعه	۱۱۷
- مقبره ابراهیم بن محمد (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۱۰۲	- قبور انبیاء و اولیاء	۱۱۷
- مقبره عباس عموی پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم)	۱۰۲	- قبور مومنین	۱۱۹
- مقبره حلیمه بنی ساعده	۱۰۲	(۲ - ۱ - د - ۳) روایات و احکام فقهی اهل سنت	۱۲۰
- مقبره بنی هاشم	۱۰۲	- قبور انبیاء و اولیاء	۱۲۰
- مقبره اصحاب	۱۰۴	- قبور مومنین	۱۲۱
- مقبره شهدای حرّه	۱۰۸	(۳ - ۱ - د - ۳) امت اسلامی و تعمیر قبور اولیاء الهی پیشین	۱۲۳
فصل سوم: "مرگ"			
(الف - ۳) مرگ	۱۱۰	(ه - ۳) زیارت در لغت	۱۲۴
(۱ - الف - ۳) دوست داشتن مرگ	۱۱۰	(و - ۳) زیارت مشاهد شریفه	۱۲۴
(۲ - الف - ۳) ترس از مرگ	۱۱۱	(ز - ۳) بهترین مکان صلوات ذکر	۱۲۶
(۳ - الف - ۳) مرگ در زندگی روزمره	۱۱۲	(ح - ۳) آداب حضور در قرآن کریم	۱۲۷
		(ط - ۳) آداب زیارت	۱۲۹

عنوان	صفحه	عنوان	صفحه
ی - ۳) آداب سفر (زیارتی).....	۱۳۰	- سبک امپراطوری عثمانی	۱۵۱
ص - ۳) اجازه ورود خواستن	۱۳۱	- سبک مغولان هندی	۱۵۳
ع - ۳) درباره بوسیدن اشیاء مقدس	۱۳۱	- سبک صفویان در ایران	۱۵۳
ف - ۳) ارزیابی و خودسازی	۱۳۴	ج - ۴) سیری بر معماری مقابر ایران بعد از اسلام	۱۵۴
ص - ۳) تعمیر قبور نبی اکرم و ائمه اطهار علیهم السلام	۱۳۴	- گروه اول: گنبدخانه	۱۵۵
ق - ۳) نقدی بر عقاید و اعتقادات وهابیت	۱۳۶	- گروه دوم: ایوان و گنبدخانه	۱۶۴
ر - ۳) میزان استفاده در حال حاضر	۱۴۰	- گروه سوم: ایوان، استیذان، گنبدخانه	۱۶۹
فصل چهارم: گونه شناسی مقابر اسلامی			
الف - ۴) مسجدسازی کنار قبور صالحان	۱۴۵	- گروه چهارم: ایوان، ملحقات، استیذان و گنبدخانه	۱۷۲
ب - ۴) سیری بر سبکهای معماری اسلامی در ساخت مقابر	۱۴۵	- گروه پنجم: ایوان، صحن و ملحقات، استیذان و گنبدخانه	۱۷۴
- سبک امویان	۱۴۸	د - ۴) عناصر توزیعی ابنیه بقاع زیارتی	۱۷۹
- سبک عباسیان	۱۴۸	ه - ۴) بررسی و گونه شناسی اماکن مذهبی (قبور) در غرب	۱۸۴
- سبک فاطمیان	۱۴۸	دنیای اسلام	۱۸۴
- سبک ترکها و سلجوقیان	۱۴۹	فصل پنجم: اجزای اصلی تشکیل دهنده طرح	
- سبک ایوبی ها و مملوک ها	۱۵۰	الف - ۵) حرم معصومین	۱۹۴
- سبک مغولان ایران	۱۵۰	ب - ۵) شبستان (فضای مثبت)	۱۹۷
		ج - ۵) صحن (فضای منفی)	۱۹۷

صفحه	عنوان
۲۰۶	(الف - ۷) ارزش گذاری زمین
۲۰۸	(ب - ۷) موقعیت سنجی
۲۱۰	(ج - ۷) مکانیابی اجزای طرح
۲۱۵	(د - ۷) اطراف سایت و همسایگی ها
۲۱۵	- سیمای خیابانهای اطراف
۲۱۶	- لبه ها
۲۱۷	- جداره ها

فصل هشتم: احکام طراحی

.....	(الف - ۸) احکام معماری
۲۱۸	(۱ - الف - ۸) انتظام عمومی
۲۱۹	(۲ - الف - ۸) انتظام فضایی
۲۲۰	(۳ - الف - ۸) انتظام حرکتی
.....	(ب - ۸) انتظام ساختمانی
.....	(۱ - ب - ۸) سازه
.....	(۲ - ب - ۸) تأسیسات مکانیکی
.....	- فهرست منابع و مآخذ
.....	- فهرست نقشه ها
.....	- فهرست عکس ها

صفحه	عنوان
۱۹۸	(د - ۵) مقبره شخصیت های اسلامی
فصل ششم: خدمات جانبی طرح	
۲۰۱	(الف - ۶) وضوخانه و سرویس بهداشتی
۲۰۱	(ب - ۶) حراست
۲۰۱	(ج - ۶) امانات
۲۰۲	(د - ۶) گمشدگان
۲۰۲	(ه - ۶) پاسخ به مسائل شرعی
۲۰۲	(و - ۶) کفشداری ها
۲۰۳	(ز - ۶) خدمات اداری
۲۰۳	(ح - ۶) شرطه (خدام حرم)
۲۰۳	(ط - ۶) دارالتقريب بين المذاهب اسلامي
.....	- سالن اجتماعات بزرگ
.....	- سالن اجتماعات کوچک
.....	- کتابخانه تخصصی مذاهب اسلامی
.....	- دبیرخانه دائمی
۲ آ	(ی - ۶) موزه

فصل هفتم: تحلیل سایت

پیشگفتار

حمد و سپاس خدای را، آن نخستین بی پیشین را و آن آخرین بی پسین را خداوندی که دیده بینایان از دیدارش قاصر آید و اندیشه واصفان از نعت او فروماند ...

حمد و سپاس خداوندی را که سیرتها و صورتهای پسندیده را برای ما برگزید و روزیهای خوش و نیکو را به ما ارزانی داشت. خداوندی که ما را آنگونه برتری داد که بر همه آفریدگان سلطه یابیم، چندان که به قدرت او هر آفریده فرمانبردار ماست و به عزت او ربنقه طاعت ما. حمد باد او را به جای هر نعمتی که بر ما و بر دیگر بندگان در گذشته و زنده خود دارد، به شمار همه چیزها که در عالم بی انتهای او گنجد و چند برابر نعمتپایش، حمدی بی آغاز و بی انجام و تا روز رستاخیز، حمدی که حد و مرزی نشناسد و حسابش به شمار نیاید، و پایانش نبود و زمانش در نگسلد.

(صحیفه سجاده - مناجات اول)

حمد و سپاس خداوندی را که بر ما منت نهاد و پیامبر خود محمد صلی الله علیه و آله را به رسالت بر ما فرستاد. این نعمت ویژه ما بود، و امتهای گذشته که در قرنهای پیش می زیستند بی بهره از آن بودند ... بار خدایا بر محمد که امین وحی توست، برگزیده از میان آفریدگان تست، دوست مخلص از میان همه بندگان تست، آن امام رحمت و پیشوای خیر و کلید برکات، درود بفرست، انسان که او جان خویش در فرمان تو نهاد و جسم خویش براه تو هدف تیر بلا گردانید...

بار خدایا، محمد را، به پاداش رنجی که در راه تو کشید به عالی ترین درجات بهشت خود فراتر آن سان که هیچکس را نرسد تا به منزلت با او برابری جوید و به مرتبت با او همبری کند.

(نیایش دوم - صحیفه سجاده)

... بار خدایا، درود بفرست بر حاملان عرش خود، فرشتگانی که در تسبیح تو سستی نپذیرند و از تقدیس تو ملال نگیرند، از پرستش تو در نمانند.

(مناجات سوم - صحیفه سجاده)

... بار خدایا، ای آنکه درگاه تو آخرین مقصد حاجات است و تنها در نزد تست که به خواستها توان رسید، ... بار خدایا، همراه تو حاجتی است که کوشش من از دست یافتن به آن فایده آورده و راههای چاره به روی من بسته شده بود ... بار خدایا، بر محمد و خاندان او درود بفرست و دعای مرا اجابت کن و به ندایم پاسخگویی و زاریهای من رحمت آور و آوازم بشنو.

مرا از خود نومید مکن ... بر محمد و خاندان او درود بفرست، درودی پیوسته و دم افزون.
و بی انتطاع ابدی و این درود را یاور من ساز و وسیله برآمدن حاجتم گردان، که تو فراخ نعمت و بخشنده‌ای.

(نیایش سیزدهم - صحیفه سجادیه)

... ای خداوند، به لطف خود نیت مرا از هر شائبه مصون دار و به رحمت خود یقین مرا استوار گردان و به قدرت خود فساد مرا به اصلاح بدل نمای ...
مرا از هر کار که پرداختن به آن از پرداختنم به تو باز می‌دارد، بی‌نیاز گردان و به کاری برگمار که در روز بازپسین از من خواهی و روزهای عمر مرا در کاری که مرا برای آن آفریده‌ای مصرف دار، و مرا بی‌نیاز فرمای و در روزی بر من بگشای ... بار خدایا ... طریق حق، پیش من بگشای و چنان کن که به راه باطل نگرایم و نیستی صوابم ده و چنان که در آن تردید رواندازم.

... و توفیتم ده که فرمانبردار کسی باشم که مرا به راه راست برد و تابع آن که، مرا به طریق رشاد می‌کشد ... ای خداوند بر آستان مغفرت تو فرود آمده‌ایم و به امید عنو تو آهنگ کرده‌ام و مرا آنچه سبب آمرزش تو شود، در دست نیست و کاری نکرده‌ام که شایسته عفو تو باشم، و چون بدین سان خویشتن را محکوم کرده‌ام دیگر جز فضل و احسان تو پناهی ندارم ... ای خداوند ... مرا به هر کاری که پاکیزه‌تر است توفیق ده و به هر چه خوشنودی تو در آن است بگمار. ای خداوند مرا به طریقت اعلی رهبری کن و چنان کن که بر دین تو بمیرم و بردین تو زنده شوم.

(نیایش بیستم - صحیفه سجادیه، ص ۱۲۸)

و حمد و سپاس خداوند عزوجل را که ما را در دوران حکومت و تسلط بنده صالح خدا و مُنْتَظَر واقعی ولی عصر روحی فداه، بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی، رشد داد و بسوی بسیاری کمالات (که تنها در حکومت حق و عدل قابل دستیابی است) هدایت فرمود.
و سپاس بیکران خداوندی را که ما در بهبوه تفکرات کج اندیشان بسوی مطرح ساختن چنین طرحی پربرکتی که انشاءالله خدمتی کوچک به آستان پر عظمت ولایت و خاندان ذی‌عزت رسالت باشد، هدایت فرمود و چه سعادت بالاتر از اینکه با قلم این کمترین نوکران خاندان وحی، (در حد بضاعت) غبار

مظلومیت از چهره ائمه مظلوم بقیع زدوده گردد.

شاید اگر مجامع علمی و فرهنگی دنیای اسلام، بجای نگاه کردن به دست اجانب و تمجید حاصل آنها، قدری سر در درون خود فرو می برد و روی آنچه که داشته و دارند، غور می نمود، امروز شاهد امهات مهمترین میراث فرهنگی مسلمین جهان که عبارت از محل حشر و نشر پیامبر صلی الله علیه و آله و خاندان پاکش به عنوان برجسته ترین الگوی زندگی انسانها با توجیه، بهسازی و زیباسازی حرم پیامبر نمی بودیم و نه اینکه یک حکومت چند ده ساله ای را که، به خود حق بدهد، برای چند صد میلیون انسان مسلمان در سراسر عالم تصمیم بگیرد.

مگر نه اینکه ایشان، تنها خادم الحرمین شریفین هستند، نه حاکمی مثل بقیع حکام سرزمینهای دیگر! که سلیقه خود و همکیشان خویش را به تمام مسلمین تحمیل نمایند و انتظار داشته باشند کسی هم عملشان را به نقد نکشد؟!

مدتی است این دغدغه در بین معماران مسلمان بوجود آمده و تعدادی از ایشان ضمن طرح موضوعات مشابه تحقیقاتی، باب پرداختن به اماکن مذهبی در مکه و مدینه را باز نموده اند و این جانب نیز در راستای عنایات ولی امر مسلمین (روحی فداة) و فعالیتهای تحقیقاتی مشابه به این موضوع شریف هدایت شدم.

امر طراحی در این مورد بخصوص از دو جهت بسیار مشکل است، یکی به جهت ذاتی طراحی قبور اولیاء خاص خداوند که عمل معمار مسلمان را بسیار سخت و پرتعب می کند، و او نمی داند چه کند تا در خور شئون چنان ائمه ای باشد و از سوی دیگر به جهت یک فرقه بدون منطقی عقلی و نقلی است که دست و پا و مرغ اندیشه بسیاری از علما و صاحبان دانش را بسته است.

و لذا در همین راستا، نکته پراهمیتی که بنظر می رسد جزو وظایف بنده باشد آنست که معلوم سازم از دیدگاه جامعه شناسی و تاریخی علت اصلی تضاد حاکمان فعلی حجاز با مرمت و بهسازی و نگهداری قبور چیست؟ (چون همانگونه که در بالا آمده، شاید در بین ۷۲ فرقه مسلمین تنها همین گروه هستند که چنین ادعایی دارند و تنها همین ها هستند که شیعیان را به بت پرستی در قالب مقبره سازی و... متهم می نمایند) چه اینکه تا چند دهه پیش و تا ابتدای حکومت سعودی ها، کلیه حاکمان سرزمین عریض و طویل اسلامی، که همگی شان، سنی مذهب بوده اند به تعمیر و نگهداری و توسعه حرم پیامبر، مکه مکرمه و دیگر اماکن مذهبی اهمیاتی فوق العاده داشته اند.

و آیا این روش ریشه در اصول عقاید ایشان دارد یا خبطی تاریخی است که به غلط به اسلام نسبت داده اند.

انشاء... به هر یک از موارد بالا در مقام خود ، خواهیم پرداخت .
و در نهایت این رساله را به ساحت مقدس صاحب خود و مولایمان ولی... الاعظم (روحی و جسمی لتراب مقدمه الفداه) پیشکش می برم و امیدوارم
تحت ارشادات پنهان و آشکار آن امام همام این رساله مایه تقرب ما بسوی خداوند عز و جل باشد .

آرش قندچی

دهم خرداد ماه هزار و سیصد و هفتاد و شش

«سرآغاز»

«الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله»

«ستایش مخصوص خدایی است که ما را بدین راه هدایت کرد و اگر هدایت او نمی بود ما جزو هدایت شدگان نمی بودیم»

متنصود از ارائه چنین طراحی، کاوش در حاشیه آن و نقدی بر تفکرات و هابیت عربستان، شناسایی مدفونین در قبرستان بقیع و اعتبارگذاری افراد بر اساس اصول عقاید اسلامی و نهایتاً "تصمیم‌گیری راجع به نتیجه تحقیقات خود و آن اینکه بالاخره طرح نهایی شامل چه عناصری است؟ آیا دارای فضاهایی شبیه حرم پیامبر یا ائمه دیگر علیهم السلام است یا تنها عنصری بصری برای القاء بیانی خاص.

پیرامون موضوع اول لازم است از دیدگاه جامعه‌شناسی و علم الادیان به این نکته اساسی پاسخ گفت که نظر وهابیت در مورد مقابر، ناشی از یک تفکر با اصالت است یا تنها حرکتی است مجعول در جهت امحاء بخشی مهم از تاریخ تمدن اسلام!؟

در باب موضوع دوم بنا داریم به یک نظریه قطعی در خصوص برجستگان اهل بیت، صحابه و مومنین که در آن قبرستان دفن شده‌اند برسیم و بر اساس نظریات احیال اسلامی به یک ارزش‌گذاری تقریباً "مشترک بین فریقین رسیده و در مورد هر یک حکم قطعی صادر نمائیم. و نهایتاً "بر پایه آن حکم معین سازیم از دیدگاه معماری چه نوع فضایی قابل طراحی است.

در رابطه با موارد فوق الذکر ضمن مطالعه کتب قابل دسترس که سندیت لازم تاریخی و اسلامی را داشته‌اند از افاضات مورخین و صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی بهره‌مند شدم، که در راستای استنباط اصل موضوع و رفع پاره‌ای از شبهات و بوجود آمدن سئوالات تازه، جهت رفع مشکلات آتی، کمک شایانی بدست آمد، و علاوه بر آن در بدست آوردن احکام حیاتی طرح که قابل دفاع نیز باشد، نظرات و راهنمائیهای ایشان بسیار کارساز بود.

در راستای این مطالعات لازم است ضمن شناسایی اجمالی مدینه و اوضاع تاریخی و سابقه یثرب، و در ادامه به شناسایی مدینه از دیدگاه مورخان، جغرافیا، اجتماعی و کالبدی و ... بپردازم.

سرفصل بعد به موضوع اصلی خود که عبارت است از مذاقه و بررسی پیرامون قبرستان بقیع در طول تاریخ اسلام و قبل از آن، ارتباط آن با مسلمین

صدر اسلام، همچنین به تفحص در باره وضعیت کالبدی بقیع و اطراف آن درگذشت و حال همت خواهم گمارد.
برای رسیدن به چنین بینشی لازم است به فلسفه مرگ و حیات اخروی و رابطه اموات با دنیای زندگان و نیز جایگاه درگذشتگان بویژه اولیاءالله
از دیدگاه مسلمین، خاصه شیعیان بپردازیم.

که نتیجتاً به احکامی منطقی در باره لزوم تعمیر و آبادانی قبور اولیاء دست یابیم.
بخش بعدی مربوط به تحقیق در خصوص مصادیق معماری قبور مشابه که در ایران و چه در سراسر دنیای اسلام پراکنده‌اند، بالخصوص گونه‌شناسی
حرم ائمه و اماکن متبرکه غرب دنیای اسلام، همچنین به تحلیل زمین قبرستان و موقعیت سنجی آن نیز خواهیم پرداخت.
فصول آتی در واقع نتیجه‌گیری از مباحث گذشته و بیان احکام انشایی طرح معماری نهایی است که شامل فضاهای اصلی که طرح برپایه آنها استوار
گردید، همینطور فضاهای خدماتی جنبی آن خواهد بود.

فنون ساختمانسازی در این طرح، باتوجه به نزدیکی به حرم پیامبر و فن‌آوری پیشرفته بکارگرفته شده در طرح حرم نبوی بسیار با اهمیت می‌باشد، که
در واقع ضمن احترام‌گزاری به حرم نبوی، طرح مانیز حائز ویژگیهای مفید آن باشد.

- (الف - ۱) سابقه تاریخی
- (ب - ۱) تحولات منطقه مرکزی مدینه و حرم پیامبر صلی الله و علیه و آله
- (ج - ۱) مکان شناسی مدینه
- (د - ۱) مشخصات عمومی مدینه

فصل اول: مدینه شناسی

(الف - ۱) سابقه تاریخی مدینه

(۱- الف - ۱) شهر مدینه در شبه جزیره (دوران قبل از ظهور اسلام)

"یثرب نامی است عربی که بر منطقه‌ای به وسعت شمال غربی و غرب مدینه فعلی (از غرب مقبره حمزه سیدالشهداء(ع)^(۱) اطلاق می‌شده است. کلمه یثرب در قرآن کریم یک بار در سوره ۳۳ (احزاب)، آیه ۱۳، و نیز در اشعار قدیم، مثل شعر قیس بن خطیم^(۲) به کار رفته است. براساس آنچه از اشعار حسان بن ثابت^(۳) و کعب بن مالک^(۴) به دست آمده است، معلوم می‌شود که در زمان رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) نام یثرب و مدینه هر دو بطور یکسان استعمال می‌شده است. به نظر می‌رسد که نام مدینه از کلمه آرامی «مدینتا»^(۵) به معنای "مرکز اداری" مشتق شده است.

همچنین نام مدینه در سه سوره مدنی از قرآن کریم ذکر شده است:

۱- سوره ۹ (توبه)، آیات ۱۰۱ و ۱۲۰ (لازم به تذکر است که دو آیه

آخر این سوره، یعنی آیات ۱۲۸ و ۱۲۹، مکی هستند).

۲- سوره ۳۳ (احزاب)، آیه ۶۰؛

۳- سوره ۶۲ (منافقون)، آیه ۸؛

غالب مورخین زمان مشخصی را برای پیدایش این شهر ذکر نکرده‌اند. مگر برخی مورخین که می‌گویند «عمالقه»^(۶) در این منطقه در جایی به نام "أضم" که اکنون "عیون" خوانده می‌شود، ساکن بوده‌اند که

تاریخ آن به قبل از هجرت قبایل عربی از یمن، به علت سیل عرم (سال ۴۵۰ م.)^(۷)، یا قبل از هجرت قوم یهود به این منطقه (بعد از سال ۷۰ م.) می‌رسد^(۸).

در آن زمان یثرب شهر(ی) با معنای امروز نبود، بلکه منطقه‌ای بود متشکل از کوهها و خانه‌ای ابتدایی و کوچک و متفرق از یکدیگر که هیچ نظام معینی بر آن حاکم نبود. اطراف آن را باغها و بستانها فرا گرفته بود و مردم آن از راه زراعت و کشاورزی زندگی می‌کردند.^(۹)

باتوجه به فراوانی آب، این منطقه پوشیده از زمینهای سرسبز بود و کاروانها برای تهیه آب و میوه و سبزی در آنجا توقف می‌کردند. لذا اندک اندک مردم بیشتری به این ناحیه مهاجرت نمودند.

در اطراف این تجمعات دیواری برای حمایت از مردم وجود نداشت، تنها دیوار این منطقه درختان و نخلستانهای اطراف بود. مردم در هنگام احساس خطر به قلعه‌ها پناه می‌بردند. بازارها در اطراف منطقه مسکونی دایر بود^(۱۰)، و در حقیقت منطقه مسکونی و منطقه تجاری از یکدیگر منفصل و جدا بود، که شاید علت آن را بتوان عوامل اجتماعی و دفاعی دانست. قبایل اوس^(۱۱) و خزرج^(۱۲) در خلال سالهای (۴۴۷-۵۳۲ م.)^(۷) به مدینه مهاجرت کردند. پس از هجرت رسول اکرم (صلی الله و علیه آله و سلم) به مدینه، این دو قبیله اسلام آوردند و "انصار"^(۱۳) نام گرفتند. این قبایل ابتدا تحت سیطره و حاکمیت یهودیان